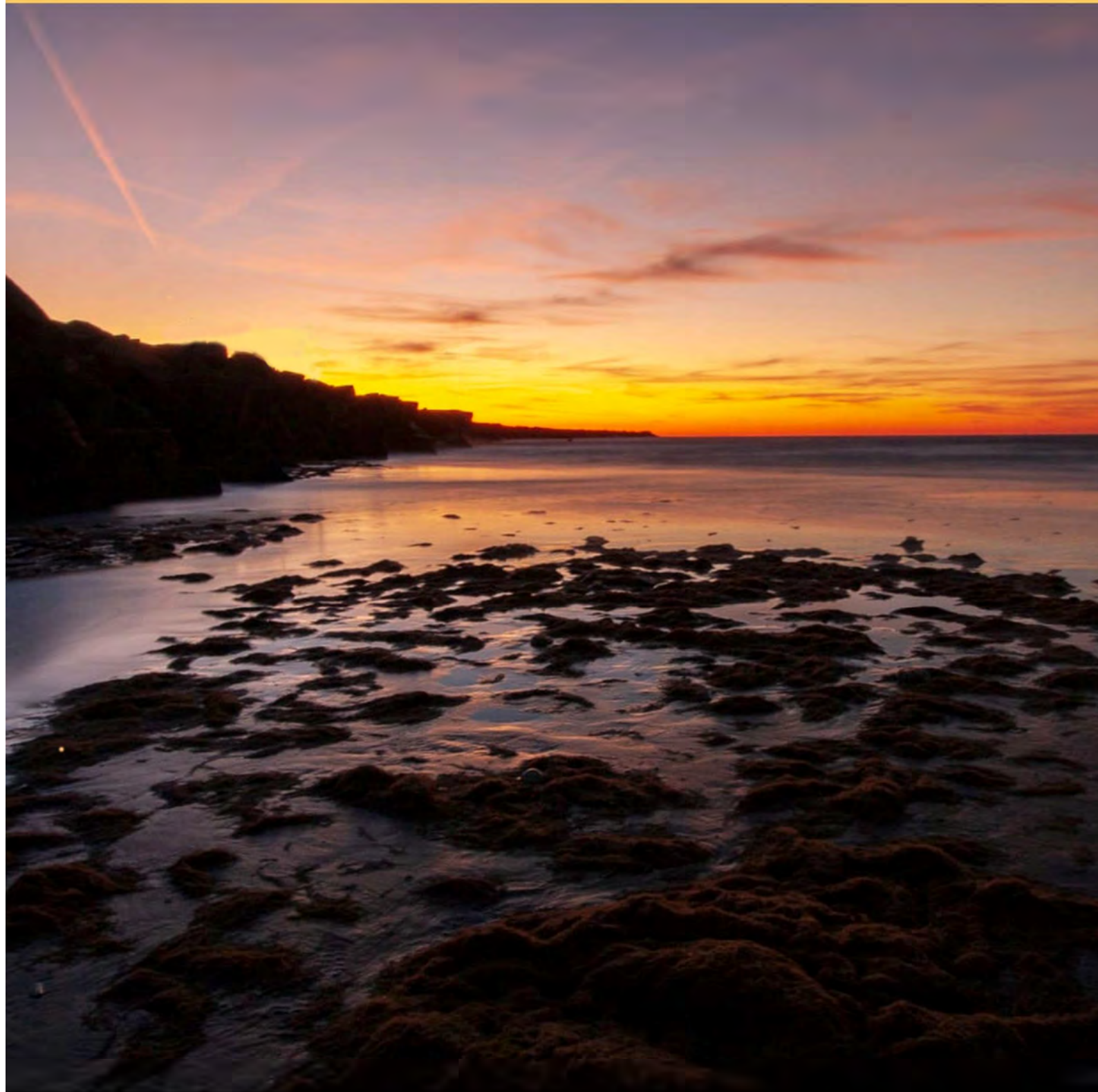

De Toorts

Nachtleven

IVN Zuid-Kennemerland

**Nummer 105
December 2018**

OVER DE TOORTS EN IVN-ZUID KENNEMERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. IVN, Instituut voor Natuur-educatie en Duurzaamheid, is een vereniging van vrijwilligers die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 20.000 ervaren vrijwilligers zetten zich actief in met educatie en voorlichtingsactiviteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

Bestuur

Jan Saveur (voorzitter, telefoon: 06.53615798), Petra Bürmann (secretaris), Peter Blondel (penningmeester, ledenadministratie), Wim Swinkels (lid).
E-mail: ivnzk.bestuur@gmail.com; ivnzk.penningmeester@gmail.com
Ledenadministratie: ivnzk leden@gmail.com
Bank: NL89TRIO 0198308728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Haarlem

Lid of donateur

Leden van het IVN zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waarbij mensen nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten. De jaarbijdrage is voor leden minimaal €24 en voor donateurs minimaal €15. Leden en donateurs ontvangen driemaal per jaar De Toorts. Leden ontvangen bovendien het kwartaalblad 'Mens en natuur' van IVN Nederland.

Werkgroepen

Cursussen Arend Reinink, areinink1@gmail.com
Duurzame Leefomgeving Hans Kerkhoff, 023.5288577, ivnzk.duurzaam@gmail.com
Excursies Cor Vlot, 06.51397597, cor@corvlot.nl
Excursies op aanvraag Ok Overbeek, 06.31305324, ivnzk.excursies@gmail.com (stuur een e-mail of een sms)
Excursieplanner Miranda Bosse, mbbosse@live.nl
Haarlemmermeer Anneke Wegman, annekesylvia@gmail.com
Kinderen Hans Smits, 023.5848789, ivnzk.kinderen@gmail.com
Lezingen Carla Kleinpaste, 06.52535343, ivnzk.lezingen@gmail.com
Mediacontacten Eliza Werthenbach, ivnzk.publiciteit@gmail.com
Natuurinformatiecentrum Schalkwijk Therese van Groeningen, 023.5450082, theresevangroeningen@planet.nl
Natuurkoffer Ans Boogers, ivnzk.natuurkoffer@gmail.com
Natuurwerkgroep Marc van Schie, 023.5351239, ivnzk.natuurwerk@gmail.com
Oeverwaluwen Marcel Schalkwijk (Vogelwerkgroep ZK), 023.5636888, jwmschalkwijk@gmail.com
Toorts Jany van Dijk, ivnzk.toorts@gmail.com, 06.55705935
Toortsdistributie Hennie Terpstra, 06.41388789, terpstra.hennie@gmail.com
Verreijkers voor excursies Ok Overbeek, 06.31305324
Website Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek, ivnzk.webbeheer@gmail.com

www.ivn.nl/zuidkennemerland

INHOUD CONCEPT

Redactioneel 3
Nieuwjaarsreceptie 3
Pijlkruid 3
Van het bestuur 4
IVN route app 4
Tiny Forest 5
Vleermuis 6
Tijgerslakken 7
Winnaar puzzel 7
Uilen 8
Nachtvlinders 9
Straatje om 10
Invloed Schiphol op nachtleven 11
Gluren bij de burens in het donker 12
Nachtelijke geuren 13
Vos 14
Puzzel 15
Activiteitenprogramma 15
Fotocollage 16

Foto: Hans Smits

Colofon de Toorts

Redactie: Femke van den Berg, Cas Botman, Esther van den Braak, Jany van Dijk en Margo Slot.

Bijdragen van: Jan-Willem Doornenbal, Marisca van der Eem, Harry Lips en Wim Lutgerink.

Foto voorkant: Kim Beentjes.

Druk: Editoo Arnhem (editoo.nl); op papier 'Helo', met FSC-keurmerk.

De volgende Toorts verschijnt in maart 2019. Kopij graag uiterlijk 15 januari 2019 digitaal aanleveren via ivnzk.toorts@gmail.com

Foto links van ganzen: Hans Molenaar

VAN DE REDACTIE

Wat een plezier heeft de redactie beleefd aan het thema van deze december Toorts! We hebben ons verdiept in het schemer- en nachtleven in onze regio en dat levert mooie artikelen en foto's op. Fotografen, ook jullie bedankt voor de inzendingen!

Als je deze Toorts in je brievenbus vindt, is de decembermaand alweer vergevorderd. Buiten is het koud en nat, maar er is toch nog veel moois te zien, te ruiken en te beleven 's avonds en 's nachts in de natuur in onze regio. Het lezen van een nieuwe Toorts is echter een bezigheid voor binnen, toch ook best aangenaam.

Weet jij wat tijgerslakken doen 's nachts? En hoe het nachtleven eruitziet van vleermuizen, vossen, vlinders, uilen? Weet je hoe het is om 's avonds laat in een natuurgebied te wandelen? Hoe lekker kamperfoelie kan ruiken in het donker? En is de nachtelijke invloed van Schiphol jou bekend? Je leest het allemaal in deze Toorts.

Er staat weer een nieuwe puzzel klaar. De winnaar mag dit keer een hele pagina van de volgende Toorts invullen. Dat mag een eigen artikel zijn, een foto, een interview of iets anders. Vul dus de puzzel in en stuur je oplossing naar de Toorts redactie!

Namens de redactie,
Jany van Dijk

Pijlkruid gevonden!

Het is hartje winter als deze Toorts verschijnt. Maar toch willen we even aandacht schenken aan een berichtje dat al in augustus binnenkwam. Gea Roodenburg vond toen pijlkruid in de Haarlemmermeer, ten zuidoosten van de Geniedijk, naast de brug over de tocht. Dat is een unicum!

Gea heeft een wens: "Als er nu ook nog Krabbescheer zou komen (ook een beschermde plant) dan gaat het goed." Gea heeft slechte ervaringen met het schoonmaakbeleid van het waterschap, gemeente en recreatieschap. Ongeveer vijf jaar geleden is het Groene Carré ontdaan van alle rietkragen, waardoor bijvoorbeeld de roerdomp in één klap zijn broedlocatie kwijt was. Maar ze hoopt nu, dat er in het Groene Carré tussen Hoofdvaart en IJweg misschien ook over de hele breedte smalbladig pijlkruid gaat groeien.

Volgens Anneke Wegman, coördinator van de werkgroep Haarlemmermeer, is de natuur daar iets heel apart. In de Haarlemmermeer is het water redelijk schoon en ook zij zag pijlkruid groeien. En in de sloot bij haar tuin groeide een zwanenbloem. Heel apart, want eigenlijk is er niets natuurlijk omdat het een door de mens gemaakte plaats is. "En spontaan iets laten gaan, daar is Haarlemmermeer niet zo goed in", zegt Anneke.

Tekst: Jany van Dijk

Nieuwjaarsreceptie

Onze traditionele nieuwjaarsbijeenkomst, samen met KNNV en de Vogelwerkgroep, is altijd een leuk begin van het jaar. Luister naar de drie voorzitters en doe mee aan de ludieke quiz!

Datum: zondag 13 januari 2019 tussen 15.00 uur en 17.00.

Plaats: het historische industriële Gebouw "Het Seinwezen", Kinderhuissingel 1 D, 2013 AS Haarlem.

Het ligt tussen de achterkant van de Kinderhuissingel en het spoor. Parkeren van auto's is mogelijk.

VAN HET BESTUUR

Als afdelingsbestuur willen we ons optimisme maar ook onze zorgen delen. Optimistisch zijn we over de grote regelmaat van reguliere activiteiten en groeiend aantal leden van de afdeling Zuid-Kennemerland. De Pad-denstoelendag was dit jaar weer een geslaagd evenement. Nieuwe leden geven vaak aan actief te willen worden.

Eén van de statutair vastgelegde activiteiten die om steun vraagt, is inzet voor het behoud van natuur in onze omgeving. Dit kan door het vormen van een werkgroep die bestuurlijke ontwikkelingen volgt en contacten opbouwt om zo enige invloed uit te oefenen. Nu doet Hans Kerkhoff dat nog alleen.

Zorgelijk zijn de bedreigingen van onze natuur door de economische vooruitgang. De gemeente Velsen hield op 26 september een inspraakbijeenkomst n.a.v. het verzoek van het Recreatieschap Spaarnwoude om het aantal evenementen per seizoen uit te breiden van 12 naar 28 evenementen dagen.

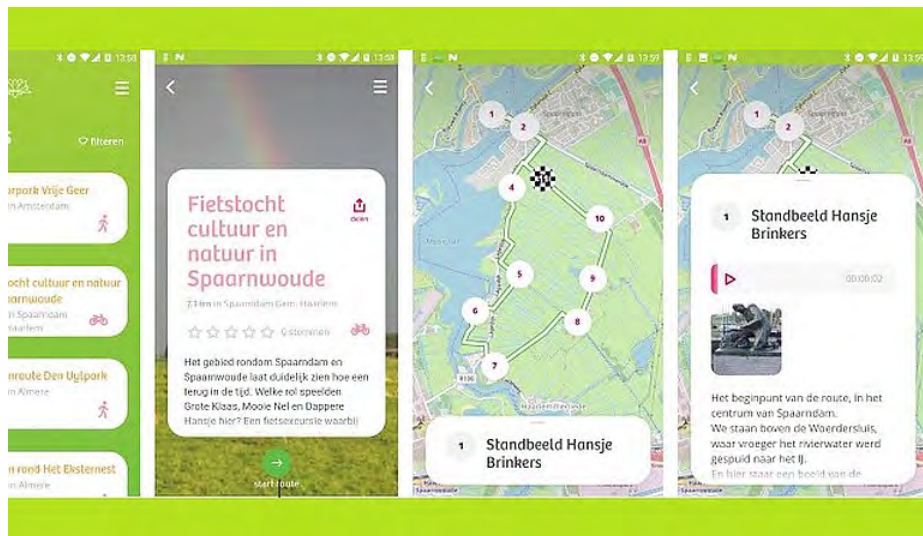
Het gemeentebestuur gaat daar graag in mee om zich op de kaart te zetten als 'merk'. Veel bewoners van het gebied zijn bezorgd hierover. Inmiddels heeft Zuid-Kennemerland een plan voor Formule 1 races in Zandvoort erbij gekregen. Ben je ook bezorgd, ondersteun dan de actie van 'Rust bij de Kust' door de petitie te ondertekenen op www.rustbijdekust.nl.

Namens het bestuur IVN Zuid-Kennemerland, Jan Saveur, voorzitter

IVN WANDEL- EN ROUTE APP

Misschien zag je het al in de laatste "Mens en Natuur", de eigen wandel- en route app van IVN-landelijk. Met deze app, verkrijgbaar sinds 1 oktober voor Android en Apple smartphones, kun je een route in elk deel van het land zoeken. Deze route kun je dan zelfstandig, zonder excursietijdstip of meelopende gids, lopen of fietsen. Het werkt met de GPS-functie in je telefoon: zodra je op een bepaald punt bent aangekomen, hoor je het verhaal bij die locatie en kun je achtergrondinformatie lezen.

Lokale IVN-afdelingen kunnen routes in de app plaatsen bij betaling van een eenmalig bedrag. Onze afdeling heeft er ook al een route in gezet. Deze eerder ontwikkelde fietsexcursie in Spaarnwoude is nu dus beschikbaar op de app. Je kunt deze route dus altijd, wanneer je de app hebt geïnstalleerd, volgen met onze deskundige beschrijvingen.

Zo ziet de IVN-app er op je telefoonscherm uit.

Het zou leuk zijn als we snel wat meer routes op deze app kunnen krijgen. Denk hierbij aan de al bestaande wandelkaart-routes in de duinen, maar ook nieuwe routes zouden leuk zijn. Bijvoorbeeld een belevingsexcursie, waarbij je muziek of poëzie hoort die past bij de locatie. Of een kanoroute in samenwerking met de kanovereniging. Of een stadsroute over natuur en cultuur.

Als je een idee hebt, neem even contact met mij op via emailadres jwd@dds.nl. Zo kunnen we nog meer mensen, jong en oud, laagdrempelig met de natuur in contact laten komen.

Tekst en afbeelding: Jan-Willem Doornenbal

BOEKENTIP

Onlangs verscheen deel vier van de Heimans en Thijssen Reeks, getiteld "Frederik Willem van Eeden – pionier van de natuurbescherming" (zie rechts). Het is een uitgave van de KNNV en de Heimans en Thijssen Stichting.

Van Eeden senior (ja, de vader van...) gebruikte zijn literaire talent om te schrijven over de natuur. Zijn werk was een bron van inspiratie voor Eli Heimans en vooral voor Jac. P. Thijssen. Met zijn uitspraken legde Van Eeden de basis voor de oprichting van de Vereniging Natuurmonumenten.

"Frederik Willem van Eeden – pionier van de natuurbescherming", auteur: Marga Coesèl, ISBN: 978 90 5011 6954

TINY FOREST HAARLEM DOEN!

IVN Nederland stelt jaarlijks een fonds ter beschikking voor het aanleggen van zogenoemde Tiny Forests. Een minibos zo groot als een tennisbaan, midden in een versteende wijk, dichtbij scholen. Een plek waar 600 bomen en struiken geplaatst kunnen worden en waar, zo blijkt, de biodiversiteit kan toenemen. Het doel is om versteende buurten groener te maken en de natuur bij de mens te brengen. Met name kinderen kunnen zo de natuur dichterbij ervaren.

Per provincie mag een stad of plaats meedingen naar de subsidie. De gemeente Haarlem heeft net als voorgaande jaren besloten geen subsidieaanvraag bij het IVN in te dienen. Haarlemmermeer wel. Anneke Wegman van IVN-ZK heeft zich daar ook voor ingezet, helaas is Haarlemmermeer niet verkozen. In andere plaatsen in Nederland zijn wel acht initiatieven van de grond gekomen: Zaandam, Almere, Delft, Groesbeek, Utrecht, Zwartsluis, Heerlen en Zwolle.

Hans Kerkhoff is in Zaandam op bezoek geweest om te zien hoe zo'n Tiny Forest gerealiseerd is. Hans was eerst wat sceptisch: op een stukje grond van 250x300 meter kun je toch geen natuur gaan "aanmaken"? Voor een bos is dat superklein. Maar Hans wist ook dat in de randen van een bos de biodiversiteit leuker is en een Tiny Forest is als het ware een groot stuk bosrand. Hij werd aangenaam verrast door de uitwerking van het Tiny Forest hier. Inmiddels is

Een kleine wildernis.

hij een groot voorstander van het realiseren van een Tiny Forest in Haarlem.

Een Tiny Forest biedt verkoeling, stimuleert de biodiversiteit, zuivert de lucht en bergt water. Ook brengt het buurtbewoners dicht bij elkaar. Het is de bedoeling dat de Tiny Forest een prettige plek is voor mensen en dieren zoals vlinders, vogels, bijen en kleine zoogdieren. Doorgaans worden er maar twee paden aangelegd in een Tiny Forest, maar het is openbaar terrein, waar iedereen welkom is.

De kinderen van de scholen in de buurt worden betrokken door samen met de gemeente zwerfvuil op te ruimen, wat snoeiwerk te verrichten of anderszins. De natuur zelf zorgt voor verspreiding van zaden. Met name eiken zijn aantrekkelijke bomen omdat die goed lichtdoorlatend zijn, waardoor veel vogels aangetrokken worden.

De subsidie die het IVN ter beschikking stelt, is maar liefst 50% van de kosten voor de aanleg. De volgende mogelijkheid om een aanmelding te doen bij het IVN is komend voorjaar 2019. Het mooiste zou zijn als alle groene organisaties met elkaar optrekken. Hans wil binnenkort met de wethouder rond de tafel om de mogelijkheden voor Haarlem te bespreken. Maar dan hebben we wel locaties nodig. Wie helpt meedenken?

Weet je een leuke locatie in een versteende wijk, in de buurt van scholen? Mail of bel dan naar Hans: jfkerkhoff@tele2.nl of 023-5288577

*Tekst: Jany van Dijk,
Foto's: Femke v.d. Berg
Met medewerking van: Jan Saveur,
Hilde Prins (bomenwachter), Hans Kerkhoff*

Bos in pocketformaat.

MIJN FAVORIETE NACHTDIER, DE VLEERMUIS

Veel van mijn mooiste natuurbelevissen maakte ik mee als de zon onder was en de duisternis viel. Kamperend in de natuur, op een bankje aan de rand van een door de maan beschenen heideveldje, wandelend op de tast in een donker bos, of luisterend naar het melancholieke geluid van vogels op een donker wad, geweldig! Je kunt me er elke nacht voor wakker maken (bij wijze van spreken).

Sterke verhalen

De dieren van de schemering en de nacht maken zo'n natuurbelevens pas echt af. De onheilspellende roep van de bosuil, het knorren van een houtsnip op vrijersvoeten, het scharrelen van een muis in het gras of het fladderen van een vleermuis in het laatste schemerlicht zijn hoogtepunten. Geen wonder dat ik graag avondexcursies meemaak, als gids of als deelnemer.

Rosse vleermuis in ijskelder
Foto: Jowien van de Vegte

Tijdens zo'n excursie staat vaak de vleermuis centraal. Nacht- en schemerdier bij uitstek en daarom ook omgeven met een waas van geheimzinnigheid, spanning en vreemde, al dan niet ware verhalen.

Zo zouden vleermuizen zo in je haar kunnen vliegen, ze drinken je bloed, ze kunnen hondsdelheid verspreiden, ze vinden hun weg in het donker zonder iets te zien, maken onhoorbare geluiden, gebruiken sonar, trekken net als vogels 's winters duizenden kilometers naar het zuiden, kruipen weg in de kleinste spleetjes, ook in je eigen huis, en hangen de hele winter op hun kop praktisch zonder te ademen of energie te verbruiken. Allemaal sterke verhalen over dit mysterieuze nachtzoogdier: sommige onzin, andere half of helemaal waar.

"Spook"dier excursie

Een vleermuisexcursie is dan ook een mooie gelegenheid om mensen wat meer te vertellen over dit "spook"dier én ze tegelijk de sensatie van een donkere avond op Elswout te laten beleven. Hier komen maar liefst acht van de ongeveer twintig verschillende soorten vleermuizen in Nederland voor en vier daarvan zijn wel goed te vinden. Gewapend met een eenvoudige bat-detector, die de ultrasone geluiden van de verschillende soorten vertaalt in hoorbare signalen, gaan we bij zons- ondergang op pad.

Als eerste komen we dan vaak de rosse vleermuis tegen, die hoog langs rijen bomen zijn rondjes vliegt. Het is dan nog licht genoeg om deze forse verschijning (spanwijdte als die van een merel) goed te zien vliegen, zijn krachtige geluid is op honderd meter afstand nog goed hoorbaar op de detector.

Al snel melden ook de dwergvleermuisjes zich: vaak vlak boven je hoofd in een grillig dwarrelende vlucht en met het geluid van een galopperend paard op de detector.

De waterpartijen op Elswout zijn het jachtgebied van de watervleermuizen. In het donker scheren zij vlak boven het water en pikken acrobatisch insecten op van het wateroppervlak. Met hun witte buik vallen ze ook in het donker bij het licht van een zaklantaarn goed op en ze laten zich goed bekijken terwijl ze achtjes boven het water vlie-

Watervleermuis.
Foto: Harry Lips

gen. Het is inmiddels goed donker en als toetje komen we soms ook nog de laatvlieger tegen, een luie vleermuis die laat op pad gaat en rustig zijn rondjes boven de weidegebiedjes van Elswout vliegt en daarbij een sloom getik op de detector laat horen.

Samen in winterslaap.
Foto: Harry Lips

Verblijfplaatsen

Elswout is zo'n goed vleermuisgebied omdat het niet alleen een perfect jachtgebied is met veel insecten, maar ook veel verschillende soorten verblijfplaatsen biedt: Oude gebouwen voor de gebouwbewonende soorten - zoals de gewone dwergvleermuis die ook in stad en dorp vaak gezien wordt - en oude bomen met holtes en gaten in de schors voor de boombewoners. In die verblijfplaatsen lukt het soms een vleermuis van dichtbij en in rust te bekijken. Dan vallen de harige vacht, de grappige oortjes en de vlijmscherpe nageltjes goed op.

Een bezoek aan de ijskelder van Elswout hoort ook bij een excursie. Die is ingericht als ideale winterverblijfplaats voor vleermuizen: donker, vochtig, geen tocht, geen verstoring en op een constante koele temperatuur. Laat in het zomerseizoen zijn de eerste vleermuizen daar soms al aanwezig om het winterverblijf te verkennen of voor een ontmoeting tussen mannetjes en vrouwtjes. Die leven een groot deel van het jaar gescheiden, maar zoeken elkaar in de herfst op voor de paring.

In die paartijd doet zich ook het spectaculaire zwermen van grote groepen vleermuizen voor, die dan met tientallen tegelijk een verblijfplaats in- of uitvliegen. Helaas heb ik dit nog nooit mogen meebeleven. Zo blijft er altijd nog iets te wensen voor een volgende nachtelijke vleermuistocht!

Tekst: Harry Lips

NACHTLEVEN IN MIJN TUIN

De tijgerslak of grote aardslak komt pas in actie als het zomers echt donker is in de tuin.

Tijgerslakken kunnen behoorlijk lang worden, wel 15 tot 20 centimeter. Ze zijn grijsbruin en hebben donkere strepen en vlekken op hun lichaam, zoals een tijger. Hun geslachtsdelen zitten in hun kop en ze zijn tweeslacht-

tig. Tijdens de paring bevruchten ze elkaar, beide geven sperma af. Aan de onderkant van het lichaam zit een adem opening, ze ademen met hun longen. Ze hebben vier tentakels: dat zijn hun voelhorens. Als je deze aanraakt, trekken de slakken die voelhorens in. De grootste twee voelhorens hebben aan het uiteinde ogen.

Als de tijgerslak nog jong is, is hij bruin, maar al wel een paar donkere vlekken die een soort strepen vormen. Je moet wel heel goed kijken om die vlekken te zien, ze zijn namelijk niet heel scherp omlijnd. Het slijm dat de slak op zich draagt en als spoor achterlaat behoedt hem voor uitdroging.

Tijgerslakken houden van vochtige plekken en meestal leven ze in de bebouwde kom. Ze eten met name schimmels, zoals paddenstoelen. Ze eten geen groen voedsel, zoals planten.

Als de tijgerslak gaat paren kruipen twee slakken eerst langdurig achter elkaar aan. Daarna kruipen ze omhoog. Ze maken een stevig slijmtouw en gaan daar aan hangen om te paren. Ze draaien om elkaar heen en ten slotte laat één zich vallen en de ander kruipt verder omhoog.

Tekst: Jany van Dijk/ Wim Lutgerink

Winnaar van de puzzel Toorts september 2018

De winnaar van de Philippine puzzel van de Toorts september 2018 is Ans Roling! De winnaar mocht het thema kiezen voor de volgende Toorts, die van februari 2019.

Ans heeft, na wikken en wegen, gekozen voor het thema "Kinderen en jongeren". Hoe betrekken we meer kinderen en jongeren bij de natuur om ons heen? Hoe creëren we verwondering, verantwoordelijkheidsgevoel, betrokkenheid? De redactie zal zich richten op allerlei activiteiten die succesvol zijn gebleken. Maar nieuwe ideeën zijn ook van harte welkom.

Mocht iemand al een bijdrage willen leveren, mail dan je artikelje naar de ivnzk.toorts@gmail.com

Tekst: Jany van Dijk

Nachtelijke actie in de tuin van Wim.

Foto: Wim Lutgerink

NACHTGELUIDEN

Regelmatig ga ik op zo'n donkere, windstille herfst- of winternacht voor het slapen even naar buiten. Luisteren of het karakteristieke "HOEOEuh ...hoe ...hoe HOEOEuh" te horen is. Het bekende geluid in detectives, als er in het donkere bos iets spannends staat te gebeuren.

Een zonnig plekje. Foto: Hans Smits

Het doet goed als ik hem (want dat is de bosuil) weer hoor in het park achter mijn flat. Later in het seizoen klinkt meestal het "kewIck", als de bosuil op jacht gaat.

De bosuil is de meest voorkomende uilensoort in onze regio. De andere twee zijn de kerkuil (zeldzaam) en de ransuil. Deze laatste zie ik vaak in de winter, als ik weer eens gebeld wordt door vrienden in de Haarlemmermeer met de kreet "Er zitten uilen in de coniferen, kom kijken!". Dit zijn altijd ransuilen, want dat zijn zwervers die zich 's winters verzamelen op zogenoemde roestplekken.

De bosuil doet dit nooit. Het is een echte standvogel die jaarrond in hetzelfde gebied blijft. Als je er een ziet, zit ie in een holte van (meestal) een beuk lekker in de zon. Ook wordt zijn schuilplaats soms verraden door een groep alarmerende vogels.

Als je het uiterlijk van de bosuil en de ransuil met elkaar vergelijkt is het interessant om te zien hoe de verschillen in oogkleur, bouw, gewicht en vleugellengte het verschil in leefwijze weer spiegelt. De bosuil: donkerbruine

ogen, stevig, 500 gram en korte ronde vleugels. Een strikte nachtvogel, die vanuit zit zijn prooi beloert en dan toeslaat. Bewoner van duinbos en landgoederen. De ransuil: oranje iris, slank, "oorpluimpjes", 250 gram en smalle lange vleugels. Vaak al in de schemering op jacht, zwevend (vandaar lange vleugels en lichtgewicht) over open veld en duin.

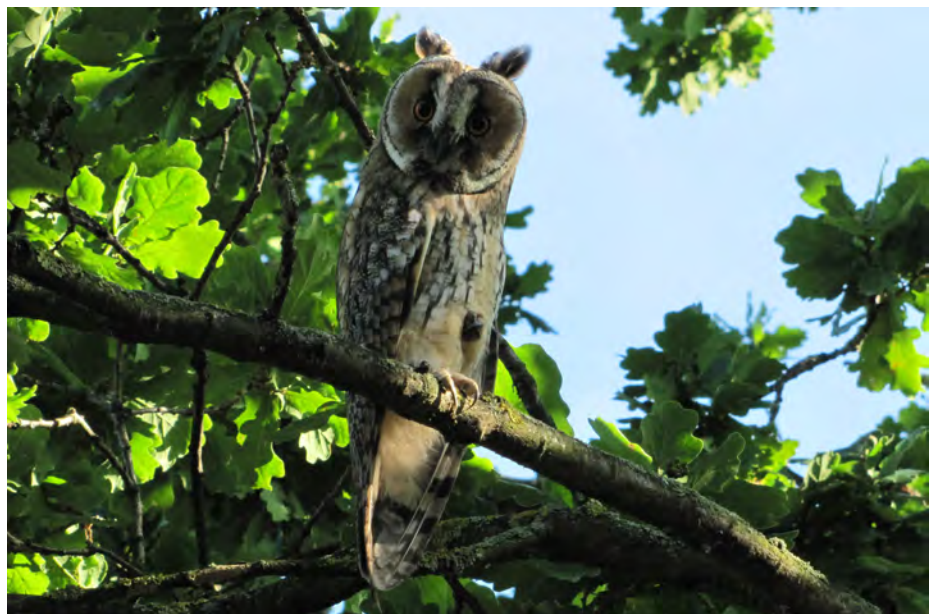
De afgelopen 25 jaar heb ik rond de Beukenlaan in de Amsterdamse Waterleiding (AW)duinen (ingang Oase, gelijk linksaf) de broedvogels geïnventariseerd. Daar heb ik me ook verdiept in het wel en wee van de daar broedende bosuilen. Bron van informatie was daarbij het ringwerk van Fred Koning. Hij heeft vanaf de zestiger jaren de bosuilen van de AW-duinen geringd en het broedsucces bijgehouden. Het gaat hier te ver om op zijn resultaten in te gaan: zie de literatuur.

Wel wil ik er iets uithalen dat aantoont, dat wij mensen altijd weer iets anders willen dan de natuur ons levert. Het broedsucces in de Beukenlaan was goed, tot kauwen de nestkasten begonnen te kraken, door takjes op de broedende uilen te stapelen. Reactie: niet wat we willen! Gelukkig was daar in 1993 het eerste broedgeval van de havik, die flinke opruiming hield onder de kauwen. Helaas versmaadt de havik ook de bosuil-jongen niet. Deze verlaten de nestholte vrij vroeg, maar roepen dan om voedsel naar de ouders. Voor de havik dus makkelijk te spotten.

Ga er op zo'n donkere nacht eens op uit. Het IVN organiseert regelmatig excursies, zie de website.

Tekst: Nico Slotboom

Bron: F.J. Koning en Ger Baeyens, Uilen in de duinen.

Jonge ransuil. Foto: Femke van den Berg

NACHTVLINDERS

“Mijn fascinatie voor vlinders begon met een kaartspel met 52 dagvlinders, waarop de Engelse en Latijnse namen stonden. Ik heb de Nederlandse namen er zelf bij gezocht en geschreven.” Om zaken te verduidelijken en te checken, heeft Yvonne Roep het kaartspel, enkele boeken en haar laptop met foto's op tafel liggen tijdens ons gesprek.

“Er zijn veel meer soorten nachtvinders (920) dan dagvlinders (52) in Nederland”, vertelt Yvonne. En dan zijn er ook nog zo'n 1400 micro's, die Yvonne voor de eenvoud afdoet als “vooral heel veel motjes”. Kenmerkend voor nachtvinders is dat de voorvleugel plat bovenop de achtervleugel wordt opgevouwen, dus niet rechtop tegen elkaar aan zoals bij dagvlinders. Ook de voelsprietten zijn anders. Deze eindigen niet in knopjes, maar als een draadje of een soort veertje.

Met deze voelsprietten kunnen nachtvinders heel goed ruiken, om voedsel te zoeken en vooral ook om elkaar te vinden. De mannetjesnachtpauwoog, bijvoorbeeld, kan met zijn waaiertjes een vrouwtje vinden tot wel 3 kilometer bij hem vandaan. Het is oneerlijk verdeeld onder de nachtvinders: omdat de mannetjes de vrouwtjes opzoeken, hebben de vrouwtjes van sommige soorten geen voelsprietten of zelfs geen vleugels.

Het meest bijzondere aan nachtvinders vindt Yvonne hun verborgen levenswijze, een onbekende wereld met een heel eigen ecologisch systeem. Zo zou de nachtzwaluw niet kunnen bestaan zonder de grote nachtvinders: zijn belangrijkste voedsel.

De uilen en de pijlstaarten vormen twee bijzondere families, omdat zij als enige monddelen hebben, waarmee zij van nachtbloemen nectar kunnen drinken. Alle andere nachtvinders leven zonder te eten nadat zij hun bestaan als rups beëindigen. Zij moeten dus verpoppen tot vlinder, uitkomen, een partner zoeken, paren en eitjes leggen zonder te eten. Best knap!

Veel nachtvinders uit de uilenfamilie hebben donkerbruine kleuren en onregelmatige vormen. De mi-vlinder is zo'n uil, met een kenmerkende tekening van een heksenkop op de vleugel. Maar ook de meldevlinder behoort tot de uilen, prachtig getekend met mosgroene vlekken en roze marmering. De rups hiervan eet - oh verrassing! - kruidachtige planten, waaronder veel melde.

Prachtig getekend, de meldevlinder!

De kleine rups van de grote wintervlinder.

Bij een foto van een rups van de grote wintervlinder, vertelt Yvonne het verhaal van de familie van de spanners. “De rupsen van spanners bewegen zich speciaal voort, ze krommen en strekken zich zodat ze de afstand overspannen.”

Vleugels met een heksenhoofd bij de mi vlinder.

Nachtvindertips van Yvonne:

- Zet een flinke lamp op een wit laken (de vlinders komen op het licht af),
- Smeer 2 uur voor waarneming rode wijn met suiker op een plek (de vlinders moeten de tijd krijgen om er naartoe te vliegen)
- Kijk op de camping goed wat er te zien is bij de toiletgebouwen.
- Kijk niet op een avond met veel maanlicht en juist wel bij warm weer.

Tekst: Margo Slot

Foto's: Yvonne Roep

STRAATJE OM

Vol enthousiasme heb ik 'ja' gezegd op het thema, maar wandelen in het donker met een opschrijfboekje, dat is niet handig, vooral niet als je lopen in het donker niet prettig vindt. Het is stil, op wat mensengeluid na, maar geen vogels hoor ik, geen geuren ruik ik die me aan iets natuurlijks doen herinneren. Ik voel wel een draad over mijn gezicht, spinnentijd, inderdaad. Ik ben duidelijk niet geschapen voor het nachtleven.

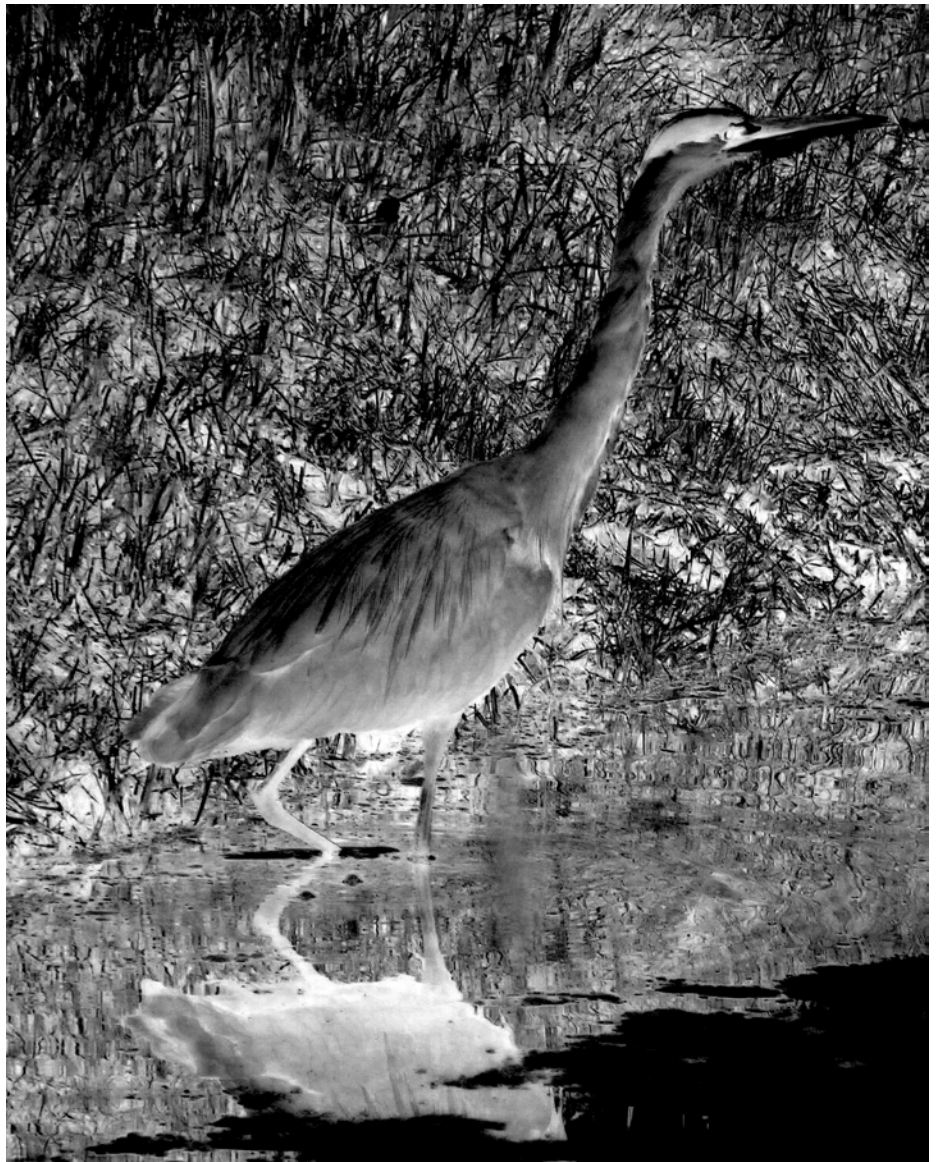
Vanmorgen zag ik een blad vol mineerdersgangen en toen dacht ik: zou die mineerder helemaal in het donker leven of komt er toch nog licht door het dunne laagje van het blad heen? Ik denk het wel, net of je naast een lantaarnpaal staat in de nacht.

Tijdens mijn loopje dacht ik iets verder het silhouet van een reiger te zien. Wat moet die nu zo laat nog op pad? En al wandelend bedacht ik waarom daar een reiger aan de waterkant stond.

Toch een beetje lichtdoorlatend?

Het is een maanlichte nacht en de reiger is klaarwakker. Hij kan niet slapen, voelt hoe weinig hij die dag heeft gegeten. Het is stil. De kikkers houden hun mond en dat maakt het moeilijker

Honger in het donker

ze te vinden. De vissen wiegen half in slaap op de stroom en dat maakt het weer makkelijker ze te vangen, vooral als de maan net op het juiste moment door de wolken heen schijnt en even blijft schijnen.

Bijna geruisloos stapt de reiger door het water. Razendsnel gaat zijn scherpe snavel omlaag en grijpt een vis. En nog een. En nog twee. En nog vier. Tot hij meer dan verzadigd is.

Hij weet een slaapplek in een oud reigersnest, enkele fikse vleugelslagen ver. Daar strijkt hij neer, schikt zijn lange poten net zo lang tot ze goed liggen, steekt zijn snavel tussen zijn veren, zucht diep en voldaan en valt niet in slaap. Teveel gegeten, hij weet het, maar, zoals zijn moeder altijd zei: "Slaap je niet, dan rust je toch".

Als het nu zomer was geweest, dan had ik kunnen vertellen dat ik, zittend

op mijn balkon in de schemer, vleermuizen rond zie vliegen. Ze zwenken rond, wentelen en buitelen alsof de lucht hen opgooit en weer opvangt. Luchtacrobaten zonder vangnet. Maar het is nu herfst en ze hangen waarschijnlijk ondersteboven in een van de ijskelders hier in de buurt of in holtes van bomen in het bos.

Ik vroeg me opeens af of de eerste zoogdieren dag- of nachtdieren waren. Blijkbaar waren zij nachtdieren, maar na het uitsterven van de dinosaurussen werden ze overdag actiever, omdat het veiliger voor ze was geworden. En de eerste zoogdierachtige die alleen overdag actief was, was een voorouder van de aapachtigen en dus ook van ons. Nu snap ik ook waarom ik liever overdag mijn straatje om ga dan 's nachts: het zit in de genen.

Tekst: en foto's: Marisca van de Eem

SCHADUWKANTEN VAN LICHT EN GELUID

Op 27 oktober 2018 vond voor de 14de keer de Nacht van de Nacht plaats om aandacht te vragen voor lichtbesparing en lichtvervuiling. Rust en een regelmatige biologische klok zijn belangrijk voor mens en dier. Lichthinder maar ook geluidhinder gedurende de nacht kunnen het hele ecosysteem ontregelen.

Nederland is één van de meest verlichte plekken op aarde. Op veel plaatsen zijn in de nacht nauwelijks sterren te zien. André Kuipers is één van de ambassadeurs van de Nacht. Zijn samengestelde foto uit 2012 vanuit ISS laat in de nacht een verlicht westelijk Nederland zien.

In de Haarlemmermeer valt Schiphol op als een zeer verlicht gebied. Het betreft verlichting van parkeerterreinen, wegennet, gebouwen en baanverlichting. Voor elke baan op Schiphol zijn ongeveer 1500 lampen nodig. Er zijn er zes. 's Nachts, tussen 22:30 en 6:00 uur, is één startbaan en één landingsbaan open.

Schiphol associeer je niet gauw met flora en fauna. Toch komen op het landingsterrein van Schiphol meer dan 200 soorten bloemen en planten voor, in en rondom de weilanden die tussen de landingsbanen liggen.

Naast flora komt ook fauna voor: meer dan 70 diersoorten zijn geteld. Bijzondere nachtdieren die op Schiphol voorkomen zijn onder andere de vos, de kerkuil en de ransuil. De door de

Geluidscontouren Schiphol.
Bron: Atlas leefomgeving

De Randstad verlicht. Bron: Platform Lichthinder

gemeente aangelegde groenstrook, genaamd Park21, ligt ten dele onder de aanvliegeroutes van Schiphol. Toch komen ook hier bijzondere soorten voor, zoals overwinterende vogels. Ook de ijsvogel is hier gespot.

Wat voor effect het vliegverkeer heeft op het nachtleven van de fauna is nooit onderzocht. Wel loopt in Nederland het project Licht Op Natuur: wat zijn de effecten van kunstlicht op natuur? Dit project is een samenwerkingsverband van diverse organisaties dat zeker de moeite waard is om te volgen: www.lichtopnatuur.org.

De nadelige kanten van nachtvluchten van Schiphol op mensen worden regelmatig belicht in de media. Het ondervinden van mogelijke hinder wordt niet gemeten maar berekend, de zogenaamde officiële geluidscontour. Dit is de grens waarbinnen het gemiddelde berekende omgevingsgeluid veroorzaakt door vliegtuigen hoger is dan 48 decibel. Wettelijk is geregeld dat

binnen deze contouren maximaal 180.000 mensen ernstige hinder mogen ervaren. Uit belevingsonderzoeken in 2016 door de GGD uitgevoerd in 45 gemeenten rondom de luchthaven, komt naar voren dat minimaal 198.000 volwassenen in de wijde omgeving van Schiphol ernstige last hebben van vliegverkeer.

Woon je dichtbij Schiphol of onder een aanvliegeroute, maar buiten de vastgestelde geluidscontouren, dan ervaar je volgens de overheid geen hinder van vliegverkeer. De nachtelijke geluidscontour is vastgesteld op 40 dB. Een dalend of opstijgend vliegtuig kan omwonenden die niet onder de afgesproken nachtelijke geluidsgrens vallen, toch uit hun slaap houden. Als dit regelmatig gebeurt, krijg je last in het dagelijks functioneren: je wordt prikkelbaar en hebt concentratieproblemen. Wat uiteindelijk kan leiden tot stress en een slechte gezondheid.

Tekst: Femke van den Berg

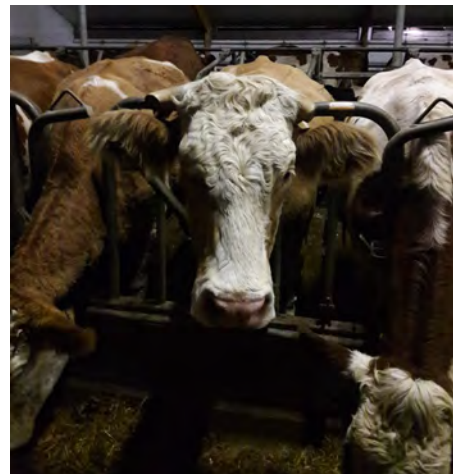
GLUREN BIJ DE BUREN IN HET DONKER

Op een prachtige avond, net voor het ingaan van de wintertijd, heb ik een wandeling door de weilanden gemaakt, tussen Voorschoten en Wassenaar. Dit was onder leiding van de enthousiaste gids Johan Kieft van IVN-Leidse regio. Met een kleine groep gingen we over hekken, slootjes en natte weilanden, omringd door de koninklijke landgoederen de Horsten. De Horsten bestaan uit drie landgoederen: Ramephorst, Eikenhorst en Ter Horst, ter grootte van 415 hectare. Bijzonder zijn de oude, hoger gelegen strandwallen en oude strandvlakten die met klei en veen zijn opgevuld.

ze vooral 's nachts als het weer rustig is en bij heldere hemel. Ze kunnen navigeren op de sterren en de maan. Ook hebben ze dan minder te duchten van jagers in Mediterrane landen. Overtrekkende vogels hebben we niet gehoord, maar wel smienten die in Nederland als wintergast verblijven. Reeën, die regelmatig tussen de koeien worden gesignaleerd tijdens de nacht, hebben we helaas niet gezien.

Verlichting

In het begin lijkt je niets te zien in het donker. De groep was daardoor wat lacherig. Eerst over betonnen paden, dat liep wel makkelijk. Daarna een

Herkauwende koe.

Weerspiegeling in veenwetering.

De wandeling was in het kader van de Nacht van de Nacht. Hoe donker is het nu eigenlijk als de zon onder is? En wat hoor je allemaal tijdens het wandelen? In de maand oktober trekken vogels naar warmere oorden. Dit doen

groot hek over en in het natte gras verder. Geleidelijk wennen je ogen aan het donker. Maar rondom is veel licht te zien: lichtjes van het centrum van Voorschoten, verlichting langs de spoorlijn en als je omhoog kijkt, veel

sterren aan de heldere hemel. Eenmaal wat verder van Voorschoten is het nog altijd niet donker op de nevelige weilanden. Dit komt door Den Haag, waar veel verlichting is.

De maan komt op. We gaan verder langs de randen van sloten. Een overstek via een brede plank met leuning. We lopen richting landgoed Eikenhorst. Eenden schrikken van onze komst en vliegen luid snaterend op uit het water. Weer hekken over klimmen, we worden er steeds handiger in. Nu volgt een plank over een slootje zonder leuning. Voetje voor voetje komt iedereen droog aan de overkant.

Gastvrije boerderij

Freek en Gerda van Vliet van boerderij Catharinahoeve waren zo gastvrij hun land van 85 hectare, beschikbaar te stellen voor deze wandeling. Na afloop kregen we van hen warme chocolademelk met een koekje in het gezelschap van koeien. De vijfde generatie Van Vliet staat al in de startblokken om het bedrijf van 150 melken en kalfkoeien over te nemen.

Een wandeling in het donker is zeker de moeite waard. De natuurbeleving is anders. Je ruikt meer, je bent je meer bewust van geluiden en in het donker zien dingen er echt anders uit.

Tekst en foto's: Femke van den Berg

NACHTELIJKE GEUREN

Nachtelijke bloemengeuren associëren wij Nederlanders normaal gesproken met het zuiden. Beroemd zijn bijvoorbeeld de jasmijnen, Datura's en oleanders uit het Middellandse zeegebied, of de zijdebomen (Albizia), die over de hele wereld in warmere streken voorkomen. In dit winternummer is het fijn om zo alvast over zomerse reizen te mijmeren, met behulp van nachtbloemen. Maar kunnen we ons zomers ook wenden tot de natuur om ons heen?

Het antwoord is bevestigend: er zijn een aantal inheemse soorten die 's nachts geuren. Voor hun bestuiving richten ze zich op de insecten die bij uitstek 's nachts actief zijn: de nachtvlinders. De meest bekende zijn natuurlijk de teunisbloem en de wilde kamperfoelie.

De teunisbloem is een voorbeeld van een plant die zijn bloemkelken pas 's avonds opent om haar geur te verspreiden. De soort is afkomstig uit Amerika, maar is in zijn vele varianten (vaste plant, tweejarig, eenjarig) al weer een aantal eeuwen ingeburgerd in Europa. De nachtelijke geuren van de teunisbloem zijn te ruiken vanaf eind juni tot diep in het najaar, vaak op de wat armere, ruderele gronden, langs wandelpaden en in wegbermen.

De wilde kamperfoelie is een bosklimplant, die veel voorkomt in onze bosrijke regio. Haar bloei is in tegenstelling tot de teunisbloem de hele dag te bewonderen: de plant doet er richting schemering simpelweg een schepje bovenop. Maar de geur gaat pas echt los op zwoele zomeravonden, vooral als het windstil is.

En dat heeft iets romantisch, zo'n hemelse geur in combinatie met duisternis, of naderend onweer. De kamperfoelie is dan ook een geliefd onderwerp voor dichters, zoals bijvoorbeeld J.C. Bloem:

KAMPERFOELIE

Ik had niet vaak meer aan dat huis gedacht,
Noch aan dien tuin. Dit alles is verleden.
Eindelijk raakt ieder ieder leed ontgleden
Al is het hart ook bijna omgebracht.
Vanwaar dan dat, terwijl 't ontembaar hart
Al lang naar andre, verdre dingen haakte,
Ik mij weer in 't voormalige wist verward,
Omdat ik aan de geur dacht, zwoel en lauw,
Die van de kamperfoelie zich losmaakte
Bij 't stijgen van den zomeravonddauw?

En met die 'stijgende zomeravonddauw' leeft het bos op, zeker als er regen komt. Er zijn naar het schijnt drie geurtypen die verband houden met de heerlijke geur na zomerse regen.

De eerste geur is afkomstig van bacteriën, die bij droogte hun sporen opslaan in de grond. Het verdampende regenwater en de opspringende regendruppels lanceren de geurende sporen. Een tweede geurtype worden veroorzaakt door de reactie van zuren in de regendruppels met verschillende chemische stoffen die op de aarde zijn achtergebleven. De laatste oorzaak is afkomstig van planten en bomen: zij scheiden tijdens het groeiseizoen harsen en oliën af, die bij regenval deels in de lucht terecht komen.

De mix tussen deze drie geurtypen bepaalt de geur, die dan verschilt per plek waar je bent.

Al die zomerse geuren, genoeg om naar uit te kijken!

Tekst: Cas Botman

Close-up teunisbloem. Foto: Anneke Wegman

Zoet geurende klimmer uit de duinen.
Foto: Jany van Dijk

Bloeiende teunisbloem. Foto: Anneke Wegman

Vossen. Foto: Esther van den Braak

VOSSSEN

Vossen gaan vooral 's nachts en in de schemering op zoek naar eten. Ze eten eigenlijk alles. Zo eten ze in de duinen veel konijnen, op de velden muizen, in het najaar bessen uit het park en in de stad vooral afval. En als ze de kans krijgen plunderen ze ook rustig een kippenhok.

Zo hoorde ik het verhaal van iemand in Bentveld waar midden in de nacht ineens een enorm lawaai uit het kippenhok kwam: de vos had een gaatje gevonden en zat in het hok! Toen de baasjes bij het hok kwamen, vluchtte de vos snel weg. Gelukkig maar want hij had er al twee in de nek gebeten en dat waren er anders zeker meer geworden.

In Santpoort Zuid werd een jong gezin 's avonds laat verrast met gekrabbel aan het raam. Toen ze keken, zagen ze een vos, die op de achterpoten tegen het raam stond en hen strak aankeek. De vos maakte dankbaar gebruik van het oude brood en fruit dat ze voor de vogels in hun tuin hadden gelegd.

Zo hoort het te zijn! Foto: Paul Dirksen

Vossen zoeken voedsel ook op andere creatieve manieren.

Een poos geleden fietste ik in de duinen bij IJmuiden. Plotseling rende er een vos achter ons aan. Ik vond het best spannend en ging wat harder fietsen. We dachten dat we de vos kwijt waren en na een poosje stopten we om even iets te eten, toen de vos plots weer opdook. Daar zat ie dus op te azen: hij kwam direct naar ons toe. Schijnbaar is dit het gevolg van mensen die de dieren voeren.

Tot mijn stomme verbazing hoorde ik dat dit in de Amsterdamse Waterleidingduinen inmiddels de gewoonste zaak van de wereld is geworden. Met mijn zoon wandelde ik vorig jaar naar een plek in de Waterleidingduinen waar vaak vossen worden gezien. We liepen een lange wandeling, maar we werden beloond met meerdere vossen. En ik kon mooie foto's maken, maar ik hield er wel een dubbel gevoel aan over.

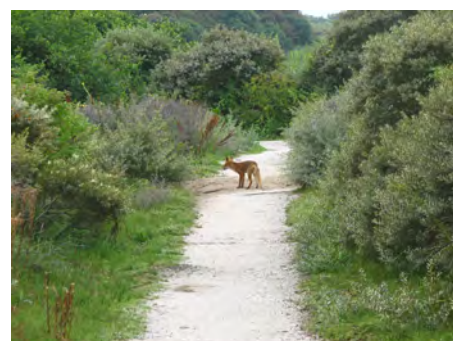

Te dichtbij de mensen? Foto: Esther van den Braak

Want hier werden geen natuurlijke plaatjes van wilde vossen geschoten. Een man voerde ze zelfs. En voor hij dat deed vertelde hij precies wat de vossen zouden gaan doen. En ja hoor. De vossen kwamen de kattenbrokjes halen en vertoonden het vooraf beschreven gedrag. Snel werden er honderden foto's gemaakt terwijl de vossen zo dichtbij kwamen dat ze bijna geaaid konden worden. Dit was eigenlijk niet waarvoor ik kwam.

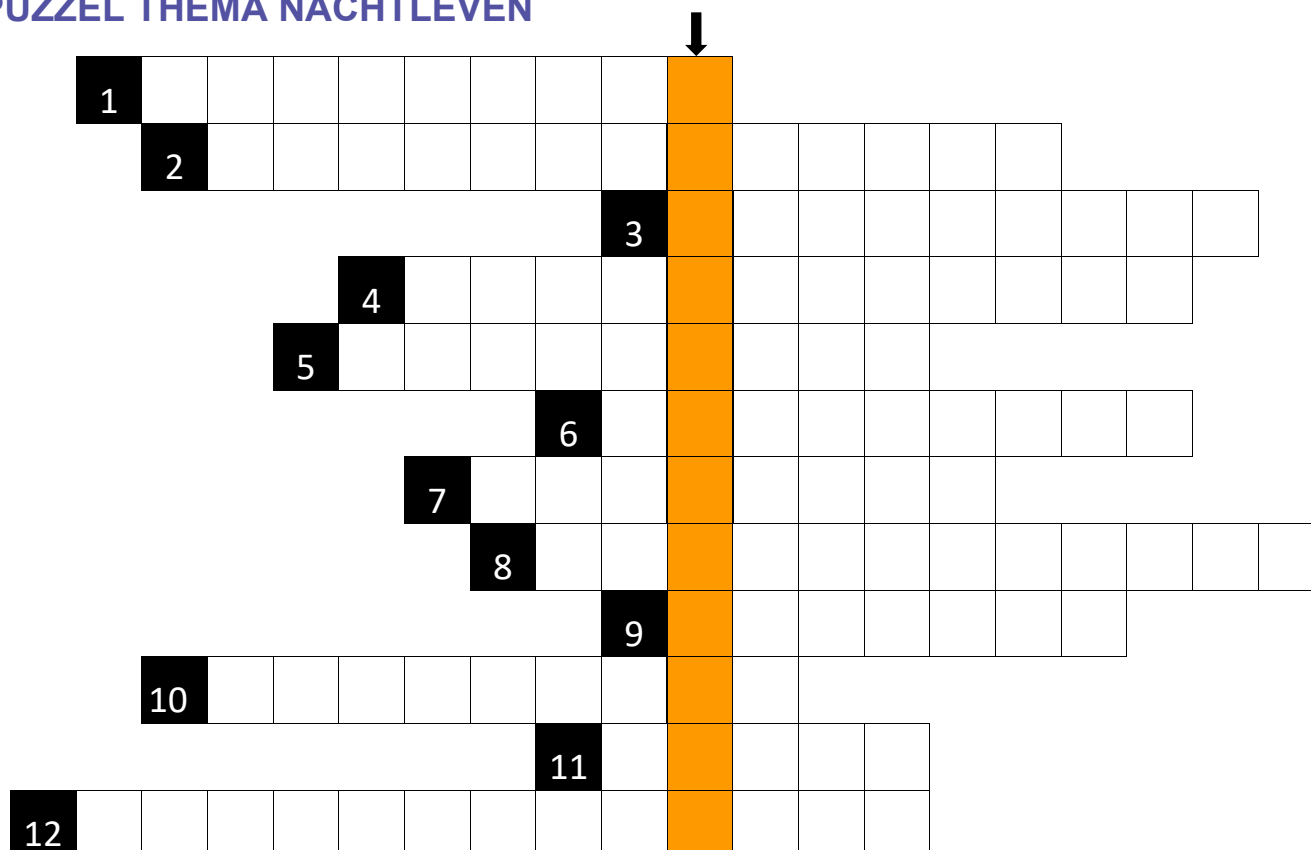
Er staan bordjes dat het voeren van vossen ten strengste verboden is. Maar daar lijkt niemand zich iets van aan te trekken. Tegelijkertijd verschijnen er de laatste jaren steeds meer nieuwsberichten van vossen die zich agressief gedragen. Zo las ik over een man in de duinen van Bloemendaal die door een vos in zijn been werd gebeten toen hij een vos wilde fotograferen. Ze lijken dan wel bijna tam, maar het blijven wilde dieren.

Tekst: Esther van den Braak

Nieuwsgierige vos. Foto: Femke van den Berg

PUZZEL THEMA NACHTLEVEN

Puzzelvragen

1. Winnaar prijspuzzel Toorts editie 104.
2. Artikel over pijlkruid is geschreven door
3. Petitie die getekend kan worden tegen F1 race in
4. Heerlijk geurende nachtplant.
5. Bij hem kun je ideeën aandragen voor IVN route-app (voornaam).
6. Sonar wordt door dit nachtdier gebruikt.
7. Licht- en geluidhinder veroorzaakt door
8. Mooie bijdrage van Wim Lutgerink over
9. In deze gemeente wordt een locatie gezocht voor aanleg van Tiny Forest.
10. Plek waarover verslag Nacht van de Nacht gaat.
11. Nico Slotboom weet veel over deze dieren.
12. Bijdrage van Yvonne Roep gaat over

Inzenden oplossing

De antwoorden op de vragen zijn te vinden in deze Toorts. Vul alle antwoorden in. In de kolom onder de pijl komt van boven naar beneden een woord te staan.

Stuur de oplossing voor **9 januari 2019** naar:
ivnz.k.toorts@gmail.com.

De winnaar mag een onderwerp kiezen en eventueel invullen voor een artikel binnen het thema "Kinderen en jongeren".

ACTIVITEITENPROGRAMMA WINTER 2018 - 2019

Wintergasten in de Amsterdamse Waterleidingduinen

Zondag 13 januari

Vertretpunt: Amsterdamse Waterleidingduinen Ingang Oase, toegangskaart verplicht.

Aanmelden gewenst bij
andriesmok@gmail.com

Excursie door Boschbeek/Spaarnberg, in de oude duinen van Santpoort

Zondag 20 januari

Vertretpunt: Chalet van restaurant Boschbeek, Wüstelaan 73-75, Santpoort-Zuid.

Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Eric van Bakel
ericvanbakel@hetnet.nl

Dierensporen en Vogels Koningshof

Zondag 10 februari

Vertretpunt: Infopaneel bij parkeerplaats Koningshof, Duinlustweg 26, Overveen.

Reserveren verplicht via
www.np-zuidkennemerland.nl of
bellen via 023-5411123 di t/m zo.

Strandexcursie Zuidpier IJmuiden

Zaterdag 16 februari

Vertretpunt: Jachthaven van IJmuiden, bushalte eindpunt bus 82.

Reserveren verplicht via
www.np-zuidkennemerland.nl of
bellen via 023-5411123 di t/m zo.

* Excursies gaan altijd door, ook bij regen.

* Niet alle activiteiten zijn vermeld.

* Kijk voor actuele tijden, informatie en andere activiteiten op
www.ivn.nl/zuidkennemerland of
www.np-zuidkennemerland.nl.

Rondje Oosterplas

Zondag 17 februari

Vertretpunt: Informatiebord ingang Bleek en Berg.

Reserveren verplicht via
www.np-zuidkennemerland.nl of
bellen via 023-5411123 di t/m zo.

NACHTLEVEN

NACHTLEVEN

MIX
Papier van
verantwoorde herkomst
FSC® C017135

Foto's thema 'nachtlevens':
Femke van den Berg,
Roelof Boddaert,
Esther van den Braak, Jany van Dijk,
Hans Moolenaar en Hans Smits.

ivn natuur
educatie